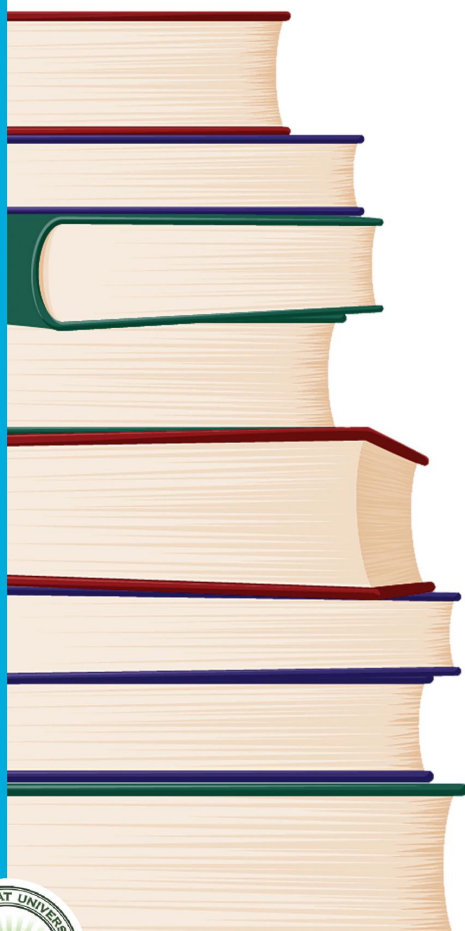

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:

TIL ADABIYOT TA'LIM

ISSN: 2181-1741 (print)
ISSN: 2181-1725 (online)

2023 / №4

**Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE,
EDUCATION**

**Филологические
исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА,
ОБРАЗОВАНИЕ**

philologicalresearch.uz

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

МУНДАРИЖА

ADABIYOTSHUNOSLIK

БАҲОДИР КАРИМ	
Абдулла Қодирийнинг “Жаннатмакон” хонга муносабати.....	57
ЮЛДАШЕВ НОРМАТ	
Чўлпон шеърлятида ижровий ва персонажли лирика	59
НУРИДДИНОВ ШАҲОБИДДИН БАБАЯРОВИЧ	
“Девони Комил”нинг Тошкент литографик нашри	63
БАЛТАЕВА ЗАМИРА ШАНАЗАРОВНА	
Эркин Воҳидов ижодида маънавий мезон ҳамда жанрий интизом	67
НАМОЗОВА САОДАТ БАХТИЁРОВНА	
Шекспир ижоди ва миллий адабиёт	69
ДОШАНОВА ГУЛЖАХАН	
Кичик шеърлий шакллар ҳақида баъзи мулоҳазалар	74
ATADJANOVA YULDUZXON DILSHADOVNA	
Shaxs va jamiyat ziddiyatlarining “Sabo va Samandar” romanidagi in’ikosi.....	77
АБДУНАЗАРОВ ЎТКИР	
Носир Фозилов эссе-хотираларида ижодий ҳамкорлик ва қардошлиқ ришталарининг бадий талқини	81
TULIBOYEV SARVARBEK DILMURODOVICH	
O‘zbek-turk adabiy aloqalari genezisi.....	84
BERDIYEVA NAZIRA O‘RALOVNA	
“Lolazor” romanida hayot voqeligining majoziy, ko‘p qatlamli badiiy psixologik tasvir usullari	88
JO‘RAYEVA GAVHAR	
A‘zam O‘ktam she‘rlarida avtopsihologik lirikaning aks etishi.....	92
DO‘SALOVA XUSNIYA RUSTAM QIZI	
“Sabzazor” milliy she‘rlar majmuasi xususida.....	95

ТА‘ЛИМ

IBRAGIMOVA HILOLA BAHODIRJON QIZI	
Nutqiy kompetensiyani takomillashtirishda podkastlarning roli.....	98
SAMADI NOORIA	
Afg‘oniston maktablari o‘quv dasturlarining shakllanish jarayonlari va unga doir muammolar	102
NIZOMIDDINOV OBIDXON	
O‘zbek tilida sifat va ravish so‘z turkumlari Grammatik shakllar bazasini tuzish	106

КИЧИК ШЕЪРИЙ ШАКЛЛАР ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

Дошанова Гулжахан,
Қорақалпоқ давлат университети ўзбек тили ва
адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси

Жаҳон адабиётида шеърий асарлар шакл ва мазмунига кўра жанрларга ажратилади. Одатда ҳар қандай шоир ўз қалбидаги ҳис-туйғуларини маълум бир шеърий шаклларда баён қилади. Жаҳон шеърияти тарихига эътибор берилса, айрим шеърий жанрлар муайян характериға, генезисига кўра муайян бир миллат ёки ҳудудга ҳам тегишли бўлади. Шу эътибордан шеърий жанрлар жуда улкан категория сифатида Шарқ ва Ғарбда яратилган шеърий жанрларга бўлиниши мумкин. Замоनावий ўзбек шеъриятидаги кичик жанрлар негизини қайсидир маънода мумтоз шарқ шеъриятига боғлаш ҳам ўринлидир. Зеро, замонавий ўзбек шеъриятида тўрт мисрадан иборат шакл – тўртлик кенг омалашган бўлиб, уни муаллифлар кўп ҳолларда “рубой” деб ҳам номлашади. Ҳолбуки, ўзбек мумтоз поэтикасида рубойга “шарқ мумтоз шеъриятида кенг тарқалган лирик жанр, ҳазаж баҳрининг аҳраб ва ахрам шажараларида ёзилиши”га урғу берилади. Демак, рубой мумтоз аруз вазнининг ҳазаж баҳрида бўлиши қатъий қоида саналади. Шунингдек, назарий манбаларда рубой қофияланиш тартибига кўра “а-а-б-а тарзида қофия” ланиши ҳам айтилади. Рубой форс ва араб шеъриятида кенг қўлланиладиган жанр саналиб, кейинчалик ўзбек мумтоз шоирлари ҳам бу жанрда кўплаб ижод қилганлар. Шу билан бирга рубой генезисини баъзи адабиётшунос олимлар туркий халқлар оғзаки ижодида мавжуд бўлган тўртликлар билан ҳам боғлашади. Табиийки, Маҳмуд Кошғарийнинг “Девони луғатит турк” асарида жамланган кўплаб халқ қўшиқлари тўрт мисрадан иборат экани айни фикр учун асос бўлади.

Агар замонавий кичик шеърий жанр намунаси бўлган шеър ҳазаж баҳрининг ахрам ва ахраб шажараларида ёзилмаган бўлса, уни тўртлик деб аташ ўринлидир. Адабиётшунос Ёқубжон Исҳоқов ўзбек адабиёти тарихида энг кўп рубой ёзган шоир сифатида Алишер Навоийни кўрсатади¹

ва бу хусусда ёзади: “Бирор тўртликни рубой деб аташ учун унда тугал мазмун, рубой шакли бўлишидан ташқари, рубой вазни ҳам бўлиши керак. Тўртлик қанчалик чуқур маъно ва гўзал шаклга эга бўлмасин, агар у рубойнинг махсус вазнига тушмаса, рубой бўла олмайди”. Дарвоқе, айрим мумтоз рубойларнинг ҳар тўрт мисраси ҳам қофияланган бўлиши мумкин. Уни “таронаи рубой” деб аташ урфга кирган. Алишер Навоийнинг:

*“Кўнглумни ғаму дард ила қон айлади ишқ,
Кўз йўлидин ул қонни равон айлади ишқ.
Ҳар қатрани билмадим қаён айлади ишқ,
Бедил эканим буйла аён айлади ишқ”*

деган рубойи юқоридаги фикр учун мисол бўлади. Қолаверса, мумтоз шоирлар ижодидаги кичик жанрлар ўз хусусиятлари, мазмуний теранлиги билан шеърият муҳлислари диққатини ўзга жалб этади. Уларни ёд олиш ҳам кўпинча осон кечади.

Замонавий ўзбек шеъриятидаги тўртликлар қайсидир маънода шарқ шеъриятидаги ана шундай шаклларга боғланади. Шоирлар мумтоз шоирлар ижодига ҳавас қилган ҳолда ўз тўртликларини “рубой” деб номлаётгани шундан далолат беради. Шу ўринда шарқ шеъриятидаги яна бир кичик жанр хусусида фикр юритиш ўринли бўлади. “Туюқ” деб номланган бу шеърий шаклга ўзбек адабиётшунослигида луғавий томондан “туймоқ, ҳис этмоқ” деган маъноларга эғалигини таъкилаш билан бирга “туркий халқлар шеъриятидаги тўрт мисралик, тажнисли қофияга асосланган, рамали мусаддаси мақсур вазнида ёзиладиган лирик жанрга айтилади. Туюқлар, кўпинча, а-а-б-а тарзида қофияланади, шунингдек, а-а-а-а ёки а-б-в-б тарзида қофияланган кўринишлари ҳам мавжуд”, деб таъриф берилади². Туюқнинг келиб чиқишини ҳам халқ оғзаки ижоди билан боғлаш ҳолатлари мавжуд. Кейинчалик бу мумтоз шеърий шаклдан Лутфий, Навоий, Бобур, Убайдий, Оғаҳий каби

¹ Исҳоқов Ё. Сўз санъати сўзлиги. – Тошкент: Ўзбекистон, 2014. – Б. 154.

² Қуронов Д. ва бошқалар. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б. 336.

қатор шоирлар кенг фойдаланишган. Дарҳақиқат туюқда омоним сўзлар қўлланилиши ва махсус аруз вазнида бўлиш шарт саналади. Табиийки, бундай шеърни ёзиш учун шоир улкан истеъдод эгаси бўлмоғи лозим. Гарчанд аруз вазнига тушмаса ҳам айрим замонавий ўзбек шоирлари ижодида туюққа ўхшаш тўртликлар борлигини инкор этиб бўлмайди.

Фамларни ўзга “дўсту ёр” деб билган истеъдодли шоир Рауф Парфи кўплаб тўртликлар ёзди. Унинг тўрт мисрадан иборат:

*“Йўқ, шоир деб қарама атай,
Хукм этмакка шошилма бир оз.
Мен куйниб севаман, нетай?
Мен куйниб сўзлайман, холос”¹,*

деган шеъри барча давр шоирлари табиатига қайсидир жиҳатдан мос келади.

Замонавий ўзбек шоирлари орасида Сирожиддин Саййид ўз тўртликларининг ҳар жиҳатдан пухта-пишиқлиги билан ажралиб туради. Шоирнинг ўзи айна шеърий шаклга эҳтиёж туғилганлиги тўғрисида шундай ёзади: “Бу тўртликларни мен осмондан олиб ёзмадим. Болалиқда, раҳматли момондан кўп эшитганим, янгаларимга айтадиган “Қилиқнинг иссиғи – бахтнинг исирғи” ёки “Аёл – эркакнинг вазири” деган гаплардан тортиб то ҳозирга қадар, Тошканиннг Эски жўва бозорида “Дўмбоққина ҳандалаклардан олиб кетинг” деган опохоннинг сўзларигача – ҳаммаси ўзимга таниш, қадрли, кўнглимга, ҳаётимга дахлдор кечинмалардир.

Уларда номлар, исмлар бор: улуғ зотларнинг, устозларимизнинг номлари, яна бошқа номлар. Тилга олиш баҳонасида мен бу зотлар олдидаги узиб бўлмас қарзимни назарда тутганман. “Ўчоқдаги ўт бошқая юракдаги ўт бошқа” деганларидек, бу ёзганларим – балки менинг яна бир уринишим, кўнгилга томон яна бир чоғланишимдир. Ёзилмаган катта шеърларнинг парчаларидир, балки кунларим, тунларимнинг бўлакларидир. Билмайман. Нима бўлганда ҳам бошимдан, кўнглимдан кечирдим шуларни”². Шоирнинг “ёзилмаган катта шеърларимнинг парчаларидир” деган иқрорида ҳам улкан маъно бор. Барча ижод намуналари шоир умрининг бўлаги – тунлари ва кунларида бошидан кечирган туйғулари саналади.

Аслида рубоий, тўртлик, туюқ, учлик, иккилик деб номланган шеърий шакллар замонавий ўзбек шоирлари ижодида кўп қўлланади. Замона шо-

ирлари ўзлари ёзган кичик жанрдаги шеърий шаклларга баъзан мисралар сонидан келиб чиққан ҳолда, баъзан мумтоз шеърият анъаналарига мос равишда жанрини белгилаш ҳолатлари кузатилади.

Мумтоз адабиётда ҳар бир банди уч мисрадан тақриб топган шеърий шаклга “мусаммат”, яъни учлик дейилади. Фақат уч мисрадангина иборат бўлган шеърий шакл ҳам замонавий ўзбек шеъриятида “учлик” номи билан юритилади. Бу табиийки бир томондан мумтоз шоирлар ижодида мавжуд бўлган шаклнинг узвий дпвомидир. Иккинчи томондан қаралганда дунё адабиётида мавжуд бўлган уч мисрадан иборат бўлган “хайку” жанрига тақаш ҳам ўзбек шоирлари ижодидаги кичик жанрлар пайдо бўлишига жаҳон шеърияти, хусусан, япон шоирларидан қилинган таржималар таъсир кўрсатганини тахмин қилиш мумкин. Учликларни Р.Парфи, А.Обиджон, Фарида Афрўз ва бошқа шоирлар ижодида учратиш мумкин.

Истеъдодли шоир Анвар Обиджоннинг учликлари адабиётшунослар эътиборига тушди.

*“Оч ётганга емак бер...
Ҳеч бўлмаса кўмак бер –
Суяб элт бир Ҳотамга”.*

Бу учликда инсонпарварлик ғояси илгари сурилган бўлиб, сахийликда барчага маълум ва машҳур Ҳотами Той образи эсга олинади ва мумтоз поэтик санъат воситасида шоир ўз тушунчаларини кучайтириб тақдим этади.

*“Қуруқ “шов-шув” кўп асар
Гўлнинг хуморин босар,
Бувак сўрган сўрғичдек”³.*

Ушбу учликдаги шоирнинг ҳикматини алоҳида топилдиқ сифатида баҳолаш ўринли бўлади. Биринчидан, жуда содда ва тушунарли, иккинчидан, бадий асарни, шеърни ёки бирор романни тушуниш, англаш жараёнига тегишли бу фалсафа шоирнинг адабий-эстетик қарашларини ҳам намоён қилади. Чунки баъзи асарлар қуруқдан-қуруқ шовшув билан кўтар-кўтар қилинади. Аммо моҳиятида деярлик мақташга арзигулик бирор фикр-мулоҳаза, образ ёки тасвирий ифодалар бўлмайди. Шоир бу тоифадаги асарларни, бунга ўхшаган ижод намуналарини чақалоқнинг оғзига тутқазилган сўрғичга ўхшатади. Қуруқ алдаш ва ҳақиқат чекиниш ҳодисасини Анвар Обиджон шундай ихчам ва жуда маънили баён қилади.

Фарида Афрўз учликлари ҳам мавзу кўлами кенглиги билан алоҳида ажралиб туради. Одатда учликларда ҳикматлар, баъзан афористик руҳ устиворлик қилади. Учлик шеърий шаклда ижод

¹ Рауф Парфи. Сайланма. – Тошкент: Академнашр, 2013. – Б. 31.

² Сирожиддин Саййид. Кўнгли соҳили. – Тошкент: Ўзбекистон Ёзувчилар уюммаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2004. – Б. 6.

³ https://hamroh.ucoz.ru/news/anvar_obidzhon_sherlar/2014-12-13-65.

қилган бошқа шоирлардан фарқли ўлароқ Фарида Афрўз учликларида ишқ-муҳаббат изҳорлари, армонлари ўз ифодасини топгани кузатилади:

“Мен сени алдадим:

“Сеемайман!” дедим.

Ўзимга кучим етмади”

Бошқа бир саҳифада шоиранинг лирик қаҳрамони ўз ошиқиға таъкидлаб шундай дейди:

“Мени кечир,

Сен учун яшагим келди.

Ўзим учун яшай билмадим”¹.

Шу билан бирга шоира илгари сураётган ишқий тезислар, оилавий муҳит тўғрисидаги тушунчалар китобхонни мушоҳадага чорлайди.

“Улар бирга яшайдилар, тўқ,

Сизлайдилар бир-бировларин.

Ҳар неси бор, севгидан бошқа”

Инсон учун, оилавий муҳит учун, икки қалб эгасининг тўлақонли ҳаёт тарзи учун албатта, муҳаббат муҳим. Шоира шундай жуфтликлардан бирининг турмуш тарзига назар солади ва унинг тасавурида бу бой-бадавлат оилада, ҳурмат-эҳтиром бор, улар бир бирларига “сиз-сизлаб” мурожаат қиладилар, айна дамда уларнинг қорни тўқ, камбағалик нималигини билишмайди. Аммо улар орасида муҳаббат сезилмайди. Эҳтимол, ўқувчи шоирага эътироз ҳам билдириши мумкин. Бу оила вакиллари ўзлари ўртасидаги севгини кўз-кўз қил-

мас, ошқора қилмасалар керак, балки, деган маънода.

Кўриниб турганидек, мумтоз шоирларнинг кўнгил дардлари Фарида Афрўз учликларида қандайдир маънода мантиқий равишда давом эттирилади. Уч мисрадан иборат бўлган шеърлар генезиси хусусида адабиётшунос Қаҳҳоржон Йўлчиев ўзининг бу йўналишдаги махсус тадқиқотида шундай хулосаларини баён қилади: “Уч мисрали мустақил шеърлар илдизи ўзбек халқ оғзаки ижоди, ўзбек мумтоз адабиётга бориб тақалади. Уликлар ана шу манбалардаги аъъанавий шакллар ва замонавий шеърият ютуқлари асосида ХХ аср сўнги чорагида қатор шоирларнинг жиддий услубий изла-нишлари натижасида қайта ишланган жанрдир”².

Хулоса шуки, биринчидан, замонавий ўзбек шоирларининг кичик ва ихчам шеърий шакллари ўзига хос мавзуларни бадиий талқин қилоганлиги билан алоҳида аҳамият касб этади. Иккинчидан, замонавий тўртликларни мумтоз адабий жанр бўлган рубоий ёки туюк билан аралаштириб юбормасдан, уларни ўз номи билан “тўртлик” деб аташ ўринли бўлади. Учтинчидан, учликлар қайсидир маънода халқ оғзаки ижоди жанрлари бўлган топшмоқлар ва халқ кўшиқлари негизида майдонга келганлигини, шунингдек, жаҳон шеъриятида омалашган “хайку”ларнинг ҳам қайсидир маънода таъсир борлигини таъкидлаш ўринли бўлади.

Rezyume: This article provides a personal analysis of the small Uzbek poetic works of modern Uzbek poets and their depictions of the breath of life, as well as the artistic interpretation of specific themes in compact poetic forms.

Резюме: В этой статье анализируются малые поэтические формы в произведениях современных узбекских поэтов, а также изображения ими жизненных сцен в малых и связанных формах.

¹ Фарида Афрўз. Ушшоқ. – Тошкент: Шарқ, 2004. – Б. 123.

² Қаҳҳоржон Йўлчиев. Типологик ўхшашликлар: бирлик ва учлик. – Тошкент, Турон замин зиё, 2016. – Б. 124.